

STOPY Z MLHY

AKTUALIZOVANÉ VYDÁNÍ / ČERVENEC 2020

HISTORIE HORNICTVÍ / TĚŽBA UHLÍ

OBČASNÍK O DĚNÍ V PANSTVÍ VLÁDCE KRKONOŠ

Jak permoník Hanse přivedl k učitelskému povolání

Nevíme, zda se stalo vše přesně takto.

Ale stát se to mohlo...

Odcházím do penze. Je mi 60 let a se smutkem opouštím místo definitivního řídícího učitele v městanské chlapecké škole v Žacléři. Sice se smutkem, ale s přesvědčením, že to tak musí být. Cítím, jak mi docházejí síly. Cítím, že už nedokážu svým milým žákům dát vše potřebné pro jejich budoucí život. Za katedrou jsem strávil pětatřicet let. Za tu dobu se mi vystřídaly ve třídě stovky dětí. Většina z nich sice skončila u havířiny na dolech kolem Žaclěře, stejně jako jejich dědové a otcové. Ale z několika nezbedníků vyrostli vážení páni, lékaři, právníci i kumštýři. A snad i těm, kterým bylo souzeno převzít tvrdé, nebezpečné, ale pyšné hornické řemeslo, byly roky školní docházky ku prospěchu. Jmenuji se Hans Pasler. Dnešním dnem se stávám penzionovaným učitelem. Jsem za svůj kantorský život vděčný. O to víc, že mi nebyl předurčen. Také já jsem měl rubat uhlí, stejně, jako mi předkové, kam až paměť sahá. Za svou životní dráhu jsem vděčný o to víc, že mou cestu změnilo setkání. Tak neuvěřitelné, že se dnes, coby člověk vzdělaný a uvážlivý, až ostýchám o něm psát. Ale což, stalo se. Tak mi snad milí čtenáři prominete trochu tajemna a nadpřirozených sil v mém vyprávění.

Havířina byla slušné povolání

Na svět jsem přišel v roce 1840. Do chalupy ve vsi Bobr, jako třetí pozeňnané dítě mých rodičů. Tatínek, jak už jsem zmiňoval, byl havíř. Pracoval na štole Egidi. Toto dílo bylo součástí dolové míry Marie Pomocné, kterou pár let po mém narození zakoupil Jan Müller z Oslavan. Mezi lidmi se říkalo, že za 36 tisíc tolarů,

tedy 150 tisíc zlatých. Takový obnos si obyčejní uhlokopové nedovedli vůbec představit. I když vydělávali někdy i dvě zlatky denně. A to byly v chudých horách nějaké peníze. Jenže tolik by tatínek nevydělal ani za 300 let. Tím nechci říct, že by se nám žilo bídne. Za chalupou jsme měli pole a louku, která se táhla až k samé hranici ze Slezskem. Louka užívala koně a dvě krávy, měli jsme také kozu a jako v každém stavení slepice. O hospodářství se starala hlavně maminka, když táta byl havíř. Ale to jeho povolání nebylo zas tak špatně placené. Alespoň v době, co se majitelem dolu stal pan Müller. Havíři byli placeni od prodaného uhlí, ne od vykopaného. A on byl dobrý obchodník. Dal postavit svážnou dráhu od dolu Marie až k hostinci v Lamperticích. Tam zřídil výspnou rampu, u které bylo uhlí prodáváno. Plné vozy jely dolů za doprovodu brzdaře, prázdné byly nahoru taženy koněm. A tak kvetlo nejen jeho podnikání, ale i havíři si přišli na své. S tou dráhou pro vozy s uhlím to bylo legrační. Baron Silberstein vlastnil důl Eliška, asi kilometr vzdálený. Ti dva podnikatelé se neměli moc rádi. Aby taky jo, když byli konkurenti. Takže krátce nato nechal postavit i baron Silberstein vlastní cestu od jámy Eliška. A tak byly dráhy dvě. Ne daleko od sebe. To hlavní je, že si tatínek u pana Müllera na peníze nikdy nestěžoval. Jak jsem říkal, žilo se nám docela dobře.

Nebezpečné podzemí

Jiné to však bylo s prací samotnou. Byla to tvrdá a nebezpečná dřina. A dodnes je. Neštěstí na dole přišlo znenadání, i když si člověk dával jaksepatří pozor. Otec, co si vzpomínám, byl jen za mého dětství třem kamarádům na pohřbu. A zraněných havířů bylo ještě mnohem víc. Štoly byly sice vyztuženy dřevem, ale stejně docházelo k závalům. Tlaky pod zemí byly obrovské. A také výbuch plynu hrozil. Když byl důl špatně odvětráný, mohli se havíři udusit. Oxid uhličitý je těž-

ší, než kyslík a tak se v dole hromadí a kyslíku ubývá. Tomu měly bránit vtažné jámy, kterými vnikal do podzemí čerstvý vzduch a výdušné jámy kterými se zase vzduch odsával ven z dolu. Jenže tím průvanem zase trpěli klouby a páteř. A taky vlhkem. Ona vůbec podzemní voda byla velký prevít, se kterým chlapi pořád bojovali. Kdyby neprokopávali dědičné štoly, kterými byla odváděna, nebo ji stále pracně neodčerpávali, brzy by byl důl zcela zatopen. Dědičné se jim říká proto, že se udržovaly po několik generací. Uhlokopty ohrožoval také prach, který po celý život dýchali. Usazoval se jim na plicích a mnohý z nich, sotva dožil výsluhy, zemřel na rozedmu.

Víra v nadpřirozeno

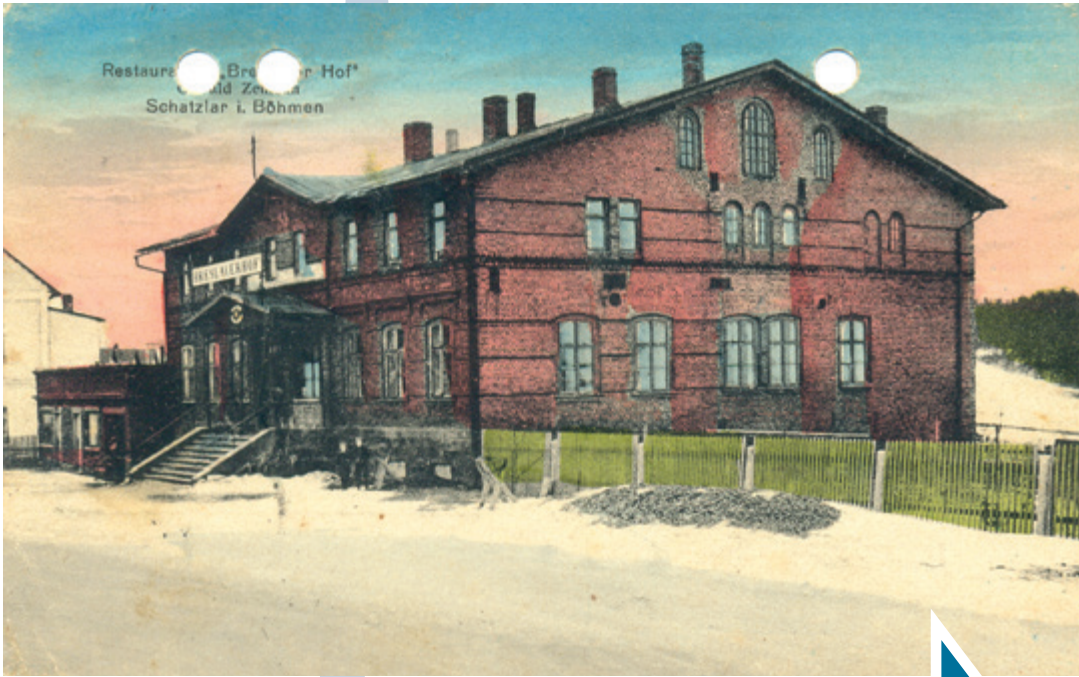
Tak se není co divit, že byli hodně pověřiví. Kolovaly mezi nimi historky o permonících, skřítcích a dalších podzemních bytostech. Udržovali podivné rituály, nosili jim různé pamlsky, aby si je naklonili. Věřili, že pískáním pod zemí by nahnávali permoníky. Havíři také často prosili o ochranu a pozeňnnání své patrony. A že jich bylo. Nejznámější byli svatý Prokop, Vojtěch a svatá Barbora. Když horníkovi zhasnul u lampičky plamen a on zůstal sám obklopený jen černočernou tmou, prosil o pomoc u svatého Antonína Paduánského. Ale není to tak, že se pověřivostí vysmívám. Nakonec můj vlastní příběh dává všem těm nadpřirozeným historikům za pravdu. Ale to předbílám. Můj tatínek pověřivý nebyl. Nevěřil na zázraky, nevěřil na pomoc hornických patronů. Snad jen trošku. Věřil na znalosti a precizní práci. Byl trochu jiný, všímavý, přemýšlel o tom, co dělá. A i když neměl valného vzdělání krom obecné, dřív se říkalo triviální školy, brzy se vypracoval na předáka.

Malý Hans Pasler se s permoníkem Kryštofem brzy skamarádil

Osud michá kartami

Ještě v něčem se od svých druhů lišil. Nechodil do hospody. Tedy chodil, ale jenom v neděli, po mši. Byl to takový rituál. Jak chlapi vylezli z díry, většina z nich si to zamířila nejdřív do Vratislavského Dvora. To byl hostinec u cesty z Lampertic do Žaclěře. Tady pivem spláchl prach a teprve pak se odebrali ke svým ženám a dětem. No a můj otec spěchal rovnou domů. Ono to vypadá, že trochu odbočuju z vyprávění. Je pravda, že v mém věku se některé vzpomínky michají, ale tato je důležitá. Totiž ta tatínkova cesta přímo za nosem do naší chalupy znamenala pro můj dospělý život velkou a zásadní změnu. Kdyby s kamarády chodil na žejdlík piva do Vratislavského Dvora, vracel by se domů stejně jako ostatní. Ze Žaclěře po cestě do Bobru. A já bych byl, stejně jako on, havíř. Ale že za námi pospíchal bez zastávky přímo přes boberský les, stal jsem se učitelem. Znít to divně? No, když jsem to takhle napsal, tak zní. Ale je to pravda.

a jeho pravidelné cvakání „na cukr, na kafe, na cukr, na kafe“ krásně uspávalo. Ale já, ani mi starší bráchové, jsme nespali. Sice jsme se už choulili pod houní na lavici za kamny, ale přeci jsme nemohli usnout. Dnes byla totiž sobota. A to táta, až přijde domů, jistě donese něco dobrého. Každou druhou sobotu se totiž na šachtě vyplácela mzda. Náš táta, ještě než šel po práci domů, zastavil se vždy v kantýně, co stála vedle domku správce dolu. A mohli jsme čekat nějaké cukrátko. Vždycky jsme dělali, že spíme. Táta věděl, že ne a my věděli, že to ví. Ale byla to taková hra. Klapot stavu přehlušil kostelní zvon. Odбіjel sedm. Táta jistě za chvíli zhurta rozrazí dveře, mamce dá pus a jako vždy bude jako na oko hartusit: „tak já se od rána do večera oháním mlátkem a vy si tu už spokojeně podřimujete!“ Pak z nás strhne deku, pusa se mu roztáhne od ucha k uchu a na stůl položí pytlík s cukrkan-dlem. „Dneska jsme brali. Tak taďy máte, ať víte, že horničina je dobrý řemeslo. Ale to budete muset vstát. Do postele vám nic samo nepřile-

Po šichtě se havíři stavovali na žejdlík piva v hostinci Vratislavský Dvůr

Triviální škola

Stalo se to v roce 1848, to jsem chodil už druhý rok do triviální školy v Bobru. Byla to trochu divoká doba. Mocnářstvím otráslaly nepokoje, v Praze se stavěly barikády. Ale u nás na horách jsme o tom všem příliš mnoho nevěděli. Ještě vám povím, jak to za mých dětských časů chodilo ve škole. Sice trochu odbočím, ale to víte, jako učitel o tom moc rád vyprávím. Dnes chodíte do obecné školy, které nechal školskou reformou zřídít náš císař Josef II. Ale já se učil ve škole triviální. Triviální proto, že se učily tři předměty: čtení, psaní a počítání. A taky náboženství. Taky jsme nepsali perem na papír, neměli jsme kalamář s inkoustem. Jen brídlicové tabulky a olůvka. Když byla tabulka popsaná, smazali jsme ji houbičkou, co k ní byla přivázaná na provázku. Do školy jsme chodili od prosince do března a pak od Velikonoc do září. Ale častěji spíš nechodili. Většina dětí musela pomáhat s hospodářstvím a tak se stávalo, že ve třídě nebyla ani čtvrtina žáků. Jen ta rákoska stávala v koutě stejně jako dnes. Já měl štěstí, mého zadku si moc nevšímala. Nejen proto, že mě škola bavila a snažil jsem se být pilný. Měl jsem i moc hodného pana učitele, Franze Königa. To v jiných vesnicích po okolí na tom děti byly hůř. Leckdy stál před žáky vysloužilý voják, jehož jedinou dovedností byla pádná ruka a silný hlas.

Sobotní cukrátko

A dost té školy. Chci vám přeci vyprávět příběh tajemný. Bylo mi osm let. Byla tuhá zima, krátce po Vánočních svátcích. Závěje sněhu sahaly až po okna, za kterými se tiše snášely veliké vločky. Maminka seděla za tkalcovským stavem

ti.“ A my tři se ještě chvilíčku budeme kroutit a protahovat, jako že nás právě vzbudil. A pak naráz vystřelíme ke stolu a začneme se přetahovat o pytlík. Mamka se bude smát a táta jí dá ještě jednu pus a jakoby nenápadně zastrčí do kapsy zástěry zlatku.

Nezvaný host

To všechno mi prolétlo hlavu, když tu jsem slyšel před stavením křupání čerstvého sněhu. Jenže všechno ten večer bylo jinak. Dveře se jen zlehka pootevřely, škvírou prolétlo několik vloček, které ihned roztály. „Emmo.“ Slyšel jsem opatrné zašeptání. Emma se jmenovala moje maminka. A pak důrazněji: „Emmo, pojď ven. Ale potichu, ať nevzbudíš kluky.“ Maminka jen přehodila šátek přes hlavu a vyběhla ze světnice. Nastražili jsme uši, špízovali. Venku byl nejdřív slyšet šepot. Nerozuměli jsme slovům, jen se zdálo, že otec maminku o něčem úpěnlivě přesvědčuje. Pak ale nahlas vykřikla. „Probůh! Kdo to je?“ „Tíše, tíše, ať je neprobudíš. A dones petrolejku.“ Znovu vrzly dveře světnice. Schovali jsme hlavy pod houni, ale zvědavě jsme vykukovali. Maminka po nás jen loup-la okem. „Kluci spěte.“ „Co se děje mami?“ „Nic. Táta jen potřebuje pomoct něco uklidit.“ Neznělo to moc přesvědčivě. Mamka byla až moc vážná. A zdála se taky trochu vylekaná. „Jestli okamžitě nezavřete oči, tak vám zmaluje zadek!“ To bylo ještě divnější. Mamka nikdy nekřičela. A táta, než by nás uhodil, raději si ze všeho dělal legraci. Pak popadla lampu a zase vyběhla. Slyšeli jsme šramocení, jak někdo leze po žebříku na půdu.

Půda je zakázaná

Snažili jsme se zaslechnout, co si rodiče povídají. Hltali jsme každý útržek slova, který k nám dolehl. Ale ničemu jsme stejně nerozuměli. Trvalo to dlouho. Tak dlouho, že jsme nakonec jeden po druhém usnuli. Ráno, když jsme se probudili, bylo všechno při starém. O noční příhodě nikdo nepromluvil. Jako každou neděli jsme společně odešli do kostela. Tehdy už byli téměř všichni sousedi katolické víry, jenom v Žaclěří žili dvě židovské rodiny. Mí rodiče nebyli nijak zvlášť horliví katolíci. Protestantismus v nich ještě pořád dřímал, byť přes několik generací. Tentokrát se ale maminka modlila vroucně. Žádala Boha o odpuštění a myslela to vážně. Snad to souviselo s tím podivným sobotním večerem. Báł jsme se zeptat, co se to dělo. Tatínek vydal přísný zákaz, že o tom nemáme mluvit a na půdu jsme měli zapovězeno lézt. Táta s mámou se od té doby chovali podivně. Maminka se čas od času snažila nenápadně vytratit ze světnice. Přitom si strčila do kapsy zástěry tu kus špeku, jindy skrojek sýra. I s miskou mléka se někdy vytratila. Ale časem jsme si zvykli. Přestalo nás to zajímat. Taký proč, když se kolem dělo tolik mnohem zábavnějších věcí.

Tajemné zvuky

Byl přeci sních. Bylo plno sněhu. Rodiče se z toho asi moc neradovali, ale nám dětem to nevadilo. Naopak. V hlubokých závějích jsme vyhrabávali tunely a hráli si na horníky. Na rohačkách jsme sjížděli prudké kopce. A nemuseli jsme do školy! Běžely dny a na příhodu jsme pro samé zimní radovánky zapomněli. Vracel jsem se každý večer domů celý umáčený, až jsem se nachladil a rozstonal. Maminka mi vařila lipový čaj a já musel zůstat v posteli. Polehávání mě moc nebavilo. Sotva mi bylo líp, hned jsem v truhle vyhrabal knížky, co mi pan učitel půjčil. Opravdu mě už tehdy čtení bavilo. Uměl jsem to nejlíp ze třídy. Ostatní jen hláskovali, ale já se propadal do dobrodružných příběhů a pohádek. A tak jsem trávil několik dní. Jedno dopoledne maminka odběhla k sousedům. Zvenku mi slyšet křik kamarádů, ale já byl duchem s Kajem a Gerdou. Zrovna jsem byl totiž zahloubaný do pohádky Sněhová Královna. Vtom mě z fantazie vyrušil šramot. Zdálo se, že přichází odněkud z půdy. Nejdřív jsem si myslel, že je to takové normální vrzání v trámec. Ve dřevěné chalupě pořád něco praskalo, jak se kneny sesychaly. Jenže ten zvuk byl jiný. Takový šouravý. Jako když někdo shrabuje listí, nebo zametá podlahu. Nastražil jsem uši. Ale bylo ticho. Už jsem se chystal znovu se ponořit do rádků, když najednou buch. Rána jako z děla. Z mezer mezi prkny stropu se snášel jemný prach. Hrozně jsem se vylekal. A zase to šourání. Pomalu jsem odložil knížku na zem a ani nedýchal. Jenže se nic nedělo.

Někdo řádí na seně

Překonal jsem strach. Potichu vylezl z pod periny. Ani dřeváky jsem si neobul, aby mě nebylo slyšet a pomalu a po špičkách vyšel z chalupy. Sních hrozně zábl, já byl hnedle u žebříku na půdu. Opatrně jsem stoupal příčku po příčce, aby nebylo slyšet ani vrznutí. Nejdřív jsem se snažil mezerou mezi prkny dvírek něco zahlédnout. Ale na půdě bylo šero, nic jsem neviděl. A zase ta hrozná rána, až se chalupa otřásla. Málem jsem spadl dolů do závěje, jak jsem se lekl. To už jsem ale strach neměl. Spíš vztek. Kdo to proboha v našem stavení co vyvádí? Pootevřel jsem dvířka na půdu, jen na malinkou škvíрку, aby se vešla hlava. Sotva si oči přivykly tmě, už jsem viděl něco podivného. Uprostřed půdy ležela hromádka sena a ně-

kdo se z ní hrabal ven. Viděl jsem mu jenom záda. Nějaký kluk, ne o moc větší, než já. Ale jak byl oblečený. Místo košile hornickou blůzu – berkytli, na hlavě směšnou čapku a vysoké holínky. Takové, co nosí o neděli žacléřský starosta. A kolem pasu mohutný opasek. Sotva se vyhrabal z hromádky, už se drápal po žebříku na úplně horní trám půdy. Já tam taky někdy s bráchama lezl. Ale nesměla o tom vědět maminka. Je to hrozná výška. Nahoře se otočil a mě div nevypadl oči z důlku. Ani nevím, co bylo divnější. Jestli to, že z ničeho nic vyskočil a řtil se po zadku dolů do kupičky sena, nebo to, jakou měl tvář. Ten kluk měl fousy! A le-dajaké. Mohutné vousisko mu sahalo skoro až po pás. A jak dopadl do sena, já zas vypadl ze dveří, o které jsem se opíral a sletěl rovnou nosem na podlahu vedle něj.

Vysoukal se z hromady, vyplivl stéblo suché trávy z pusy a prohrábl si tu obrovskou bradku. Zamrkal na mě malýma, ale živýma očkama. „Pane jo, to byla zucha, co? Chceš to taky zkusit?“ Nevěděl jsem, jestli se mám bát, nebo smát. Chtělo se mi obojí. A tak, ani nevím proč, jsem zablakotal: „Ale jo. Je to legrace?“ a začal šplhat do výšky.

Báječný let z výšky

Teprve, když jsem vylezl až nahoru, začaly se mi rovnat myšlenky. Co to tady proboha dělám. V naší chalupě je cizí a hodně divný chla-pík, jestli to teda chla-pík vůbec je. A já lezu na horní trám a chystám se skočit dolů, do té ma-lícké kupky sena. To přece není vůbec normál-ní. Jestli zase nemám horečku a nezdá se mi to, měl bych upalovat k sousedům pro maminku. Jenže, než mi tohle všechno proběhlo hlavou, ten mužíček dole nahrabal všechno rozházené seno zpátky na jednu hromadu a křikl: „Tak dě-lej! Je to legrace!“ Dodnes nevím proč, ale skočil jsem. Bylo to báječné. Trošku jsem se sice drbnul kolenem do brady, ale byl to nádherný let. Nevím, co mě ponouklo k tomu ho po-slechnout, proč jsem se místo útěku zachoval tak bláznivě. Ale to rozhodnutí, ten kratoučký okamžik, změnilo celý můj život. Seděl jsem na zadku, z vlasů vyhrabával stébła a chla-pík se ře-chtal na celé kolo. „Ty jo, to byla prda. Nevyrzil sis zuby?“ Tak jsme tam oba seděli, smáli se a já už se nebál.

Ztracený permoník

Ten kluk, nebo spíš chlapiček, byl permoník. Ano, čtete dobře. Já, penzionovaný řidičí učitel, tu vyprávím o bytosti z říše povídaček. Ale je to tak. Byl to permoník, důlní skřítek a jmenoval se Kryštof. On se tak teda nejmenoval, ale já mu tak začal říkat. A jemu to nevadilo. Byl rád, že dostal jméno. Později jsme se skamarádili. Ale než se tak stalo, chtěl jsem vědět, kdo to je a kde se u nás na půdě vzal. Vlastně začal s vyprávěním on sám. Jak jsme tak dřepěli proti sobě a už se konečně dostatečně nasměli, trošku zvážněl a povídá. „Asi bych..., nechceš vědět, co tu dělám?“ Jen jsem přikývnul. Troš-ku drmolil, ale za chvíli mi převyprávěl svůj příběh. Žil spolu se svými druhy v opuštěném dole Ferdinand, nejstarším důlním díle v okolí. Na rozdíl od ostatních permoníků byl družný. Dřív, dokud v jámě pracovali horníci, za nimi chodil. Rád poslouchal, co si vyprávějí. Mlu-vili o dlouhé zimě, o tom, jak vzklíčilo obilí, o svých dětech. Pro Kryštofa to byly samé ne-znamé věci a on si představoval, jaké je to tam nahoře. Na zemi. Nyní mu lidé chyběli. A tak se pouštěl čím dál výš, k samému okraji dolu. Polehával v místech, kde se zem propadla do důlního díla a on tak mohl dírou v zemi po-zorovat nebe. To se mu stalo osudným. Poslední podzimní líjāk byl obrovský. Voda se s rach-tem valila do děr pod zem. O kus níž zase jako

S Kryštofem jsme se tajně scházeli v mém kabinetu a četli knížky.

hnědý burácivý gejzír tryskala zpět na povrch. Při tom brala s sebou vše, co jí přišlo do cesty. A také Kryštofa. Proud ho odnesl daleko od dolu, do hlubokého lesa. A protože nahoře ještě nikdy nebyl, brzy zabloudil a nemohl najít cestu zpět do podzemí. Než se nadál, byla tu sněhová nadílka a on se ztratil docela. Náš táta ho zahlédl schouleného v díře pod vykotlaným pařezem v boberském lese. Promrzlý na kost už se ani nehýbal. Otec myslel, že je to někte-rý z jeho kamarádů ze šachty. Že si možná dal v hostinci Vratislavský Dvůr o žejdlík víc, než měl a zabloudil. Jaký byl jeho údiv, když z jes-kyňky vytáhl malého vousáče. Ale přece ho v lese nenechá, když už ho objevil. Odesl ho na zádech domů. A společně s mamkou, i když se před tím trochu pohádali, uložili Kryštofa na půdě. To je všechno. Teď počká do jara, s tá-tou už se domluví. Až sleze sních, vrátí se zpět do svého světa. Do podzemí.

Úplný jeliman

„Tak to máme do jara čas na blbosti,“ ukončil svoje vyprávění. „A jak to, že jsi v chalupě? V tuhle dobu tu nikdo nebývá. Kdybych o tobě věděl, do sena bych neskákal. Tvůj táta mě za-přisahal, že se o mně nesmí nikdo dozvědět. Prý by byl ve vsi za blázna.“ A tak přišla řeč na to, že jsem nemocný a nechodím do školy. „Ale to nevdí, alespoň si mohu čist.“ „Do školy? A co je to čist?“ podivil se Kryštof. Než bych mu to vysvětloval, rychle jsem seběhl dolů do světnice, a vrátil se s knížkou. Byl z ní úplně paf. Nechápal, že slova mohou být na papíře. Měli jste vidět, jak se tvářil, že umím i psát. No byl to janek. Sice tak o třista roků starší než já, ale úplně jeliman. Povídal jsem mu o škole, o tom jak mi je líto, že nebudu moct studovat. Protože sice nejsme úplně chudí, ale studium na gymnáziu stojí moře peněz. Budu havíř, jako táta. Jen co dovrším šestnácti let. Zrovna teď

„Neboj se, skákej! Je to legrace!“ vykřikl permoník Kryštof.

mně to ale tolik nevadilo. Snad se pod zemí se znovu setkám s Kryštofem. A budu tam mít ka-maráda a ochránce.

Smutné loučení

Až do jara, když zrovna nikdo nebyl doma, jsme dělali nejrůznější vylomeniny. Byla s ním opravdu zábava. Ale nejvíc Kryštofa bavilo, když jsem mu četl. Jenže čas běžel jak splašený kůň. Než jsme se nadáli, sních se pomalu začal vytrá-cet. Nejdřív zmizel ze střech, brzy na to se za-čaly na lukách objevovat zelenohnědé lívance, pokrývka se tenčila i v lesích. A bylo to. Byl čas se rozloučit. „Dnes po setmění odejdu,“ povídá jeden večer Kryštof. Byl jsem smutný a Kryštof, i když to nepřiznal, měl také slzy na krajíčku. Možná. Možná se mi to jen zdálo, nevím, jest-li permoníci brečí. Pak mě něco napadlo. „Za chvíličku jsem zpátky. Ještě nikam nechoď.“ Jako střela jsem sjel po žebříku a vběhl do chalupy. „Kde pobíháš Hansi. Za chvílku bude večere,“ tvářila se přísně maminka. Přísněji, než jindy. Já jsem věděl proč, i ona si Kryštofa oblíbila. Ale nesměl jsem prozradit, že se ka-marádíme, že o tajemství rodičů vím. Sálh jsem do truhly a zadrmolil: „jen... jen klukům venku něco ukážu a hned budu zpátky.“ Kryštof seděl na kupce sena, do které jsme skákali. V ruce držel uzlíček, určitě mu táta zabalil na cestu nějaké dobroty. „Pan učitel König se bude hod-ně, ale hodně zlobit, že mu ji nevrátím. Možná promluví i rákoska. Ale chci, abys měl na mě památku,“ a podal jsem mu knížku. Právě tu, co jsem četl, když jsme se poprvé setkali. Sně-hovou královnu. „Sice neumíš číst, ale jsou v ní obrázky.“ Pak jsem poznal, že permoníci umí brečet. Objali jsme se a já beze slova odešel.

Školní čas končí

A jak že to změnilo můj život? To hlavní jsem vám ještě neřekl. Uplynul čas. Bylo mi dvanáct let. Tím rokem mělo končit veškeré mé vzdělání. Mamince se to vůbec nelíbilo. Byl jsem opravdu nadaný, pan učitel říkal, že bych mohl studovat klidně na gymnáziu. Ale co naplat. Bude ze mě havíř, stejně jako táta a mí starší bratři. Na konci září pan učitel na-posledy zazvonil zvonkem. Naposledy tedy pro nás, co jsme končili šestou třídu. Srdečně se s námi rozloučil a popřál nám hodně štěstí v životě. Bylo mi do breku. Pomalu jsem se táhl domů, kopal do kamínků, v ruce žmoulal list od pana učitele. Dnes se mu říká vysvědčení. Bylo to moc pěkné vysvědčení, ale k čemu mi to je. Když jsem už stál u naší chalupy, do světnice se mi vůbec nechtělo. Vylezl po žebříku na-horu na půdu. Chtěl jsem být sám. Chvilku jsem polehával, seno krásně vonělo a páchalo do zad. A pak mě to napadlo. Skočím dolů, z horního trámu, jako tehdy. Trošku mě pobavilo, že už nejsem přeci malé dítě, ale co, nikdo mě tu ne-uvídí. Bude legrace.

Královský dar

Nebyla to legrace, Narazil jsem na něco hodně tvrdého. Zpod kupky jsem vyhrabal plá-těný uzlíček. Přesně takový, se kterým Kryštof odcházel zpátky do podzemí. Rozvázal jsem provaz. Předě mnou ležely čtyři oválné kame-ny. Jeden jsem vzal do dlaně a nastavil úzké-mu paprsku, který se prodral mezerou mezi prkny. Málem se mi zastavilo srdce. Valoun se žlutě rozzářil. Bylo to zlato. Popadl jsem poklad a málem letěl po hlavě dolů do světnice. Naš se divili, že jsem ani nepozdravil, já ale beze slova hodil pytlík na stůl a rozložil cípý. Hodně dlouho nikdo nepromluvil. Jen jsme zírali na to bohatství. Teprve teď, na denní světle, jsem si všiml, že v uzlíčku je ještě něco. Byla to poslední strana knížky Sněhová Královna a na ní kostr-

batým, téměř nečitelným písmem, jako by ho kocour naškrábal:

*DEKU
KAMARADE.
KRYSTOF*

Musel s pravdou ven. Když jsem dovyprávěl o svém přátelství s permoníkem, ještě chvíli jsme v dojetí mlčeli. Nakonec ticho přerušil táta. Po-malu svázal zlaté nugety zpět do uzlíčku a vtiskl mi ho do ruky: „tohle jsou tvoje studia Hansi.“

A to je vše. Vystudoval jsem gymnázium a pak i vysoké učení v Praze. Mohl být ze mě právník. Ale mě to táhlo zpět k nám do hor: Věděl jsem, že musím zdejšímu kraji, jeho horníkům něco splatit. Vždyť peníze na školy byly odtud, z našeho podzemí. A tak jsem zůstal v Žaclěří a učil děti havířů. Dnes už vím, že vědomostí jsou víc, než všechny poklady země. Snad jsem to dělal dobře. A co bylo s Kryštofem? Nikomu to neříkejte, ale jestli jste někdy takhle k večeru slyšeli z mého kabinetu tlumený šepot a šustot papíru, tak to jsme si četli knížky a povídali.

Vysvětlivky k příběhu

OSADA BOBR

První zmínka o vsi Bobr je z roku 1565. Spadala pod panství Žaclěr a nechal ji založit Kryštof z Gendorfů. Pojmenovaná je podle stejnojmenného potoka, známého už z Dětmarovy a Kosmovy kroniky. Na jeho březích žili bobři.

ŠKOLA BOBR

V Bobru byla žacléřskou vrchností postavena škola až v roce 1801. Do té doby chodily děti do Žaclěre. Od roku 1818 zde učil Franz König. V roce 1885 byla postavena škola nová (čp. 101), původní už nevyhovovala. V přízemí byly dvě místnosti pro řidičího učitele, kuchyň a spížírna, v prvním patře dvě učebny a kabinet.

NEJSTARŠÍ ŠKOLY V ŽACLĚŘI

Nejstarší škola stála za farou, v domě čp. 3. Od roku 1865 byla přemístěna do budovy čp. 181 na náměstí. K přeplněné obecné škole přibyla roku 1895 chlapecká měšťanská škola a téměř současně se začala stavět velkokapacitní školní budova v dnešní ulici Na pilíři. Byla dokončena v 1897. Nacházelo se zde deset učeben, tělocvična, dílna, kreslárna, byty pro ředitele a školníka. V roce 1901 byla otevřena také měšťanská dívčí škola.

JAN MÜLLER Z OSLAVAN

Narodil se v Tyrolsku, kde byl důlním úředníkem. Do Oslavan přišel v roce 1785 a získal do pronájmu propůjčení list k těžbě uhlí a ledku V roce 1844 jeho syn Jan Daniel Müller koupil dolové míry v Žaclěří, včetně štolý Egidi. V roce 1860 daroval doly v Žaclěří svým synům, ti založili Kamenouhelné těžiřstvo bratří Müllerů. Postupně na Žacléřsku získali ještě důl Julie, důl Marie, štolu Antonín a důl Františka.

JÁMA (DŮL) FERDINAND

Je to zřejmě jedno z nejstarších mělkých děl, které vzniklo ještě před rokem 1800. Předpokládaná hloubka je 10m. S rozvojem těžby z větších hloubek ztratila svůj význam a byla opuštěna.

SNĚHOVÁ KRÁLOVNA

Pohádce dánského spisovatele Hanse Christiana Andersena. Příběh poprvé vyšel v roce 1845.

Víte, že...?

Problémy s dopravou

Ve druhé polovině 19. sice majitelé dolů zbudovali cesty od šachet k lampertické silnici. To ale neřešilo dopravu k největším odběratelům v Trutnově, Hostinném, Vrchlabí... Uhlí putovalo na koňských potazích po často nesjízdných cestách okolo dolu Jiří, přes Žacléř a Babí do vnitrozemí. Ani železnice z Poříčí do Královce a dál do Slezska, dopravu neusnadnila. Královec byl pořád ještě daleko a za metrák uhlí se platilo 6 krejcarů přepravného koňmi. Proto nechal hejtmán žacléřského okresu Josef Stuchlík postavit v roce 1861 silnici z Horního Starého Města přes Babí do Žacléře. Nakonec byla v roce 1882 uvedena do provozu i dráha z Královce do Žacléře.

Svlžný úřední šiml

Kutací povolení vydával Substituční horní soud, sídlící v Náchodě na zámku. Se všemi složitými detaily ho žadatel mohl získat do dvou dnů. A to včetně doby, potřebné pro dopravení žádosti z Podkrkonoší do Náchoda a zpět. Na koni!

Prvopočátky ekologie

V roce 1878 se sešli členové České lesnické jednoty v těžní oblasti Malých Svatoňovic, aby zkoumali dopady těžby uhlí a jeho spalování na dřevní porost. V té době už byla vybudována železnice a tak se dopravili drahou do Červeného Kostelce, dále kočáry do Jestřebích hor. Lesních odborníků bylo přes sedmdesát. Po inspekci se přesunuli do Markoušovic, kde pro ně bylo připraveno velképe pohoštění. Kontrola tehdy nedopadla dobře, ale protože důlní díla byla panská a lesy také, nebylo koho vést k odpovědnosti a náhradě škody.

Drsná praxe

Pro detekci plynů, především výbušného metanu, používali horníci kanárky v kleci. Jak

mile přestal zpívat a „usnul“, bylo třeba důl co nejrychleji opustit. Také hromadný útek myší byl signálem, který dávní havíři sledovali. A když se metan nahromadil? Horníci vybrali „potížištu“, třeba toho, kdo zaspal, nemodlil se, či vynechával směny. Toho omotali mokřkými hadry a se zapálenou loučí poslali do místa se zvýšenou koncentrací plynu. Zážeh a vyhoření mu, když měl štěstí, opálilo jen řasy a vousy.

Bezpečné lampy

Výbuch plynu v Tma-vém dole v roce 1910, při kterém zahynulo několik horníků, vyvolal vyšetřování a zavedení i v této oblasti již tehdy jinde používaných bezpečnost-ních lamp. Plamen lampy „sicherky“ je obklopen hustým drátěným sítlem. Plyn, který se do lampy dostane, sice zahoří, ale plamen se zastaví na sítu a nezpůsobí hoření okolního metanu.

Události z období příběhu

1836 – úředně se původní název města – Bernstadt, změnil na Schatzlar (dle zámku), zatím pouze německy. 1871 – byl uveden do provozu telegraf. 1878 zakládá Heinrich Pohl porcelánku. 1886 – město se jmenuje oficiálně Žacléř i česky.

Zajatecký tábor

Za druhé světové války bylo v okolí Žacléře zřízeno několik zajateckých táborů. Největším byl tábor pro sovětské zajatce. Na tři sta jich bylo ubytováno v dřevěných barácích nedaleko dolu Eliška (v místech současného parkoviště před hornickým skanzenem). Ti pracovali v dolech a museli odvádět tu nejtěžší práci při raž-

bě. Zajatí, ale také nuceně nasazení Francouzi a Belgičané živořili v žacléřské sklárně. V bývalé celní budově v Královci byli umístěni Angličané, kteří pracovali na železnici. V roce 1941 byl také v Bernarticích vybudován koncentrační tábor pro židovské ženy a dívky z Polska a Maďarska. Ty čekala otrocká práce v textilkách. V období osvobození a konce války němečtí dozorcí utekli a tábory nechali svému osudu. Zajatci se tak navraceli do svých domovů víceméně na vlastní pěst. Nejhorší úděl měli ti sověťští. Doma byli označeni za zrádce a často končili znovu v trestanceckých táborech.

Červená a bílá kolonie

V devadesátých letech 19. století se do Žacléře v důsledku zvýšené těžby přistěhovalo mnoho nových hornických rodin. Nejen z daleka. Množství havířů se přestěhovalo z okolních obcí. Horničina se pro ně stala hlavním zdrojem příjmů. Aby nemuseli podstupovat každodenní, někdy i několikahodinovou cestu do dolu, raději opouštěli svá skromná hospodářství a odcházeli do města. Jejich ženy našly uplatnění nejčastěji v textilkách. Proto byly vybudovány na přelomu století na okraji Žacléře dvě hornické kolonie. Bílou tvořilo šest jednopatrových domů po osmi bytech. Červenou potom dvanáct jednopatrových domů po dvaceti bytech. Červené domy měly na zadním traktu pavlače. Bydlení to však bylo velmi skromné. Na chodbě byly vždy jedny společné toalety a byty tvořila jen kuchyň a jedna malá světnička. Svobodní horníci se také často dělili o jednu postel se kamarádem, který pracoval na jiné směně.

Horní regál

Tímto termínem není myšlena vrchní police. Jde o výlučné právo rozhodovat o využívání nerostného bohatství a příjmů, které z něj plynou. Toto právo, tedy horní regál, patřil panovníkovi. V případe, že důlní podnikatel narazil na rudu, která se mu vyplatila těžít, v první řadě měl povinnost požádat panovníka či jeho zástupce o právo těžby. Od raného osídlování do dnešní doby se majetkový princip nezměnil.

Žacléř, labyrint, komiks... Jak se to rýmuje?

Třetí díl občasníku „Stopy z mlhy“ je věnován těžbě uhlí. A protože se hlavní příběh týká také učiteřského řemesla a současně je město Žacléř historicky spjaté s Janem Amosem Komenským, dovolili jsme si v tomto listě malou odbočku od tématu.

Jan Amos Komenský v Podkrkonoší

Nejstarší obchodní stezkou v naší oblasti je cesta, která vede z Černé Vody u Žacléře dále do Slezska. Pravděpodobně spojovala Prahu s Vratislaví. 4. února 1628 tudy odcházel Jan Amos Komenský spolu s dalšími stoupenci Jednoty bratrské do vyhnanství. Vydal se odtud do polského (tehdy slezského) Lešna a v tu chvíli netušil, že do rodné země se už nikdy nevrátí. Ještě, než navždy opustil svou domovinu, strávil dva roky v našem kraji. Útočiště našel na tvrzi bratrského rytíře Jiřího Sadovského ze Sloupna v Bílé Třemešné. V této době navštěvoval také zámek Václava Záruby z Hustířan v Horní Branné, kde se setkal s prorokyní Kristinou Poniatowskou. Její osud a věštbý později zachytil v knize *Historia revelationum*. Během pobytu v Bílé Třemešné navštívil také Vlčícký zámek, kde studoval věhlasnou knihovnu paní Beatrice Lobkovicové, rozené Zilvarové z Břečtejna. Dne 1. 2. 1628 se vydal z Třemešné na svou poslední cestu Podkrkonoším, přespal v Žacléři na náměstí v dnes už zbořeném domě čp. 82, aby Čechy opustil v místě zvaném Růžový palouček.

Růžový palouček a labyrint

Památník v místě odchodu J. A. Komenského vznikl v roce 1970. Protože při slavnostním odhalení tehdy kamenné desky s bronzovým reliéfem byly současně vysazeny růže, pocházející z Lidic a Litomyšle, místo od té doby nese název Růžový palouček. Pomník postupem času chátral. Až v roce 2018, po šesti letech práce a především hledání financí, byl dokončen a odhalen nový památník. Důstojný, netradiční, symbolický. Sochařka Paulina Skavová a kameník Petr

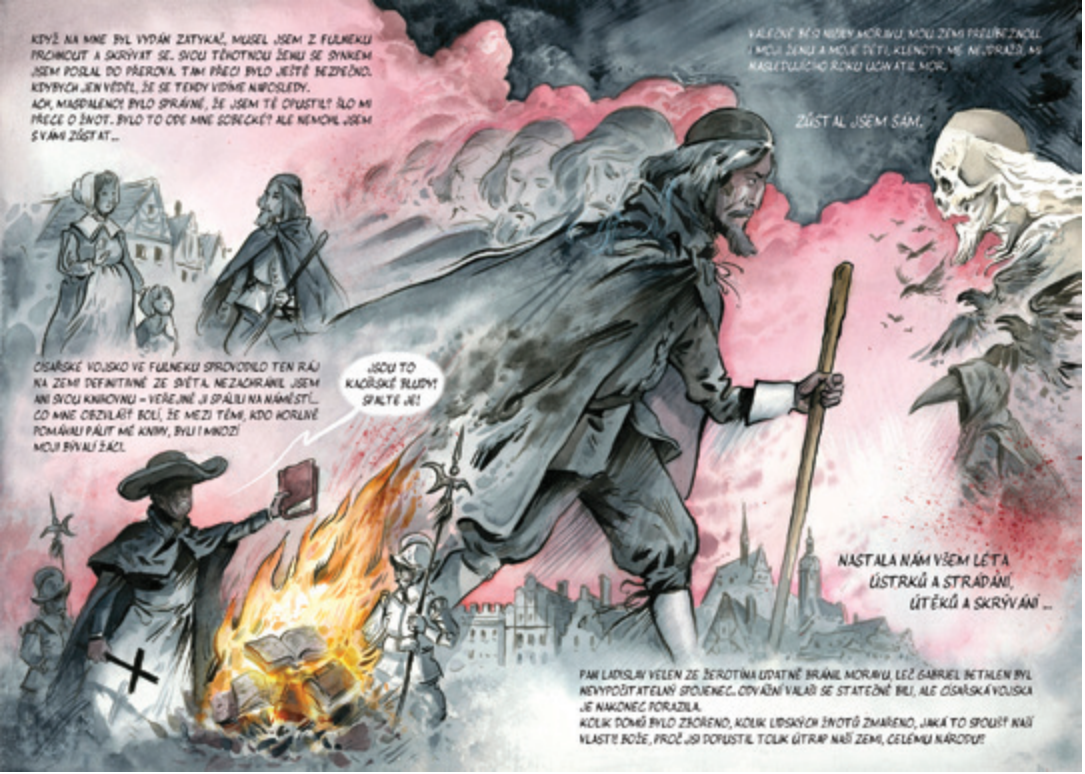

Nerosty vždy patřily panovníkovi, posléze státu, a těžaři měli smluvní právo nerost dolovat. Ovšem za přesně daných podmínek. Například propůjčka dolové míry, tedy vymezení prostoru těžby, povinný odvod části vytěženého nerostu (desátek), později i podmínky omezení, či náhrada lesní škody. A panovník také posílal kontroly, například důlní měřiče, kteří hlídali splnění smluvních podmínek. V raných dobách byly podmínky pro každé místo jiné a řídily se především zvykovým právem.

Důležitým mezníkem ve vývoji horního práva byl nejstarší komplexní zákon lus regale montanorum, který vydal v roce 1300 král Václav II. Vedle podmínek těžby obsahoval pravidla k zajištění bezpečné práce, předpisy o výplatě mezd, délce pracovní doby a mimo jiné také zákaz sdružování horníků a kovářů ve spolcích. Zákon byl velice pokrokový. Byl přeložen do mnoha jazyků a v některých zemích platil až do 20. století.

Koňský pahrбек

Tak se v Žacléři nazývalo místo (východně od vlakového nádraží), kam se ukládali k poslednímu odpočinku koně. A také ti, kteří pra-

Beneš vytvořili kamenný labyrint o průměru 10 m s bronzovou podobiznou Komenského uprostřed. Podoba je odkazem na Komenského stěžejní dílo Labyrint světa a Ráj srdce. Po cestě labyrintem budou postupně přibývat vytesané Komenského myšlenky, jednotlivé realizace se vždy spojí s významným výročí.

Sochy s Rýbrcoulem v lesoparku nad Trutnovem

Mince s Permoníkem jsou v oběhu!

Celoroční hra

o dolování

v Krkonoších

„Co vydaly hlubiny země“ otevírá

třetí část

Malí i velcí sběratelé se dočkali. Letošní poslední díl hry o mince byl zahájen. Do série v roce 2019 chyběl pouze Permoník. A tuto postavu získáte, projdete-li trasou číslo 3, která se nachází v Žacléři. Takže letos Rýbrcoul, Víla a Permoník! A příští rok Hejkal, Jezinka, Bludička a...? To bude překvapení. Že vám některá z postav chybí? To vůbec nevadí. Hru lze hrát na přeskáčku, třeba i v dalších letech.

Pro ty, kteří se o hře dozvěděli až nyní, a mají zájem se zúčastnit, je zde několik základních informací. Více se také dozvíte z novin Stopy z mlhy – číslo 1 a číslo 2 nebo na Výdejních místech, nebo na našich stránkách www.rybrcoul.com.

PŘIHLAŠOVACÍ A VÝDEJNÍ MÍSTA ODPOVĚDNÍKŮ, MINCÍ, NOVIN:

Informační a turistické centrum Trutnov	Krakonošovo náměstí, Trutnov
Areál Mladé Buky, pokladna bobová dráha	Kalná Voda 7, Mladé Buky
Rekreační areál Dolce	recepce, Oblanov 37, Trutnov
Turistické informační centrum Žacléř	Rychorské náměstí 10, Žacléř
Informační centrum Vrchlabí	Náměstí Míru 223, Vrchlabí
Penzion Family	Nový Svět 91, Svoboda nad Úpou
Eben-kování, s. r. o.	prodejna, Říční ulice 992, Trutnov
Regionální turistické informační centrum Krkonoše, Vrchlabí	Krkonošská 8, 543 01 Vrchlabí

Startovné: **150 Kč** na každý díl hry

Permoníci

Permoníci, neboli důlní skřítkové jsou dnes neodmyslitelně spjati s hornickou prací. Nebylo to tak vždy, ale od chvíle, kdy si lidé začali podrobovat podzemí a těžit z něj bohatství, jsou permoníci stálými průvodci havířů. Než do nitra hor vyrubali lidé první důlní díla, obývali permoníci podzemní jeskyně. O tom, jak žili před příchodem lidí, se neví téměř nic. I to málo jsou jen pověsti a dohady.

Podzemní mužíčky vždy přitahovaly lesklé nerosty. Snad proto, že odrážely i nepatrné světlo, které se dostalo do jeskyní. Přesto, že mají oči uvyklé na tmou a orientují se spíš podle sluchu a čichu, každý záblesk světla jim pomáhá vidět krásu podzemních prostor. A protože se díky zálibě v blyštivých nerostech naučili výborně vyhledávat kovy, zlato a drahé kameny, brzy se stali dobrými pomocníky Rýbrcoula. Ten jim za odměnu přinášel do podzemí ulovenou zvěř a lesní plody, aby si tak mohli zpestřit jinak jednotvárný jídelníček, složený hlavně z netopýřů, pavouků a zatoulaných myší. Po takové darované rybičce se mohli utlouct. Doslova.

Před příchodem lidí

Společenský život permoníků nebyl do příchodu lidí příliš zajímavý. Vedle hledání pokladů, což byla víc práce, než legrace, se bavili sjížděním po jeskynních skluzavkách, které tu zanechaly podzemní potůčky. Rádi se prali. A nejen mezi sebou, v uzavřeném společenství jednoho jeskynního labyrintu. Když našli průchod do jiného komplexu, který obývala cizí parta permoníků, strhla se mezi oběma skupinami velká bitka. Jakkoliv je to neuvěřitelné, bylo to zápolení radostné, bez hněvu.

Jestli se permoníci dělají na holky a kluky se nikdy neprokázalo. Ale podle všeho ano. Protože je jisté, že jsou smrtelní. Tedy ne, jako lidé. Nemohou umřít, protože se zraní. Ale zhruba po tisíci letech skřítek prostě zmizí a zůstane po něm jen mihotavé světýlko. A jak jinak vysvětlit, že permoníků neubývá, než že mohou mít malé permoníčky. Jen jejich miminka nikdo nikdy neviděl.

Pomocníci i škodilci

S příchodem lidí se jejich život změnil. Dostali jméno. Podle původního německého slova Berggeist, tedy doslova „lesní duch“. Později zkomoleného do „Perkajst“, dnes tedy permoník. Pro drobné „mužíčky“ se stali horníci báječným povyražením. Proto mají lidské plémě v oblíbenosti, tedy pokud jim neškodí, nebo příliš nerabují podzemní bohatství. Když jsou dobře naladěni, varují havíře před závaly ve štolách. Za krajíc chleba nebo kyselou okurku ukáží, kde se skrývá nejbohatší žíla. Přesto, že se sami mezi sebou dorozumívají podivným švitořením, lidské řeči rozumí. Pokud je člověk v jeskyních prvně a je pro ně cizí, není dobré se k nim přibližovat, natož se je snažit chytit. Přes malý vzrůst mají obrovskou sílu a dotýcného by zle potloukli.

Někdy bývají škodolibí. Horníkům k jejich nelibosti, ale pro povyražení permoníků, ředí přinesené kafe důlní vodou. Havířský tabák „koření“ střelným prachem, nebo sušenými zaječími bobky. Občas se stalo, že horník našel v mošně místo své svačiny kousek uhlí. Je doloženo, že pískáním se v dole přivolají skřítkové spíš zlí a proto si žádný havíř nedovolil pod zemí zapískat. Běžně se horníkům nezjevují, jejich přítomnost prozrazují jen mihotavé odlesky světla v jejich očích. Když už se nějaký permoník nechal spatřit celý, mohlo to znamenat blízké důlní neštěstí. Horní úřad náchodského panství v Malých Svatoňovicích byl kdysi pověstný svojí obrazárnou důlních duchů. Když některý z horníků permoníka spatřil, musel se dostavit na úřad a šichtmistrovi Šebkovi ukázat, který to skřítek se zjevil. A pak se podle podoby usuzoval, zda se důlní dílo zdaří, nebo zda hrozí nějaké nebezpečí.

Všichni nevypadají stejně

Podoba permoníků se může lišit podle příslušnosti k tomu kterému důlnímu dílu. Ale jen v drobných detailech. Co je jim společné je vysoká kulatá čapka, hornická blůza „berkytle“, vysoké vyleštěné boty a především dlouhý vous. Povinnou výbavou permoníka je také lucerna a želízko. Umí se přeměnit také v myš, to pak bohabojné havíře svým útekem v houfu varují před nebezpečím. Třeba před závalem, nebo jedovatými plyny.

Horští skřítkové jsou symbolem zemských pokladů, které hlídali před dravostí kovkopů a uhlokopů. Ještě v nedávné době dokonce jejich sochy obklopovaly postavu Krakonoše, pro naše předky Rýbrcoula, na kašně na trutnovském náměstí. Sice na čas zmizeli, ale nyní kašnu opět zdobí. Naše úspěšná moderní doba je k nim poněkud nepřijímá. Ale bývalo to jinak. Dodnes se vypráví mnoho permonických legend, ve kterých je zaznamenán odvěký vztah podzemních skřítků a lidí.

